

JULIA RYSICZ-SZAFRANIEC

Вроцлавський університет, Факультет неоліології

julia.rysicz-szafraniec@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9492-8069

Українські мовознавчі осередки 20-х років XX століття. Представники, праці, дискусії

Ukrainian Linguistic Centers of the 1920s. Representatives, Works, Discussions

Abstract

Ukraine and Ukrainians are now at an existentially important moment in history, which has especially exacerbated the problem of national self-identification. The Ukrainian language, the nationalization of which within the independent state has been going on with varying success since 1991, only with the beginning of a full-scale war began to be recognized by society as the most important nation-building factor. This state of affairs is explained by a long period of Russification. The threat of loss of statehood led to a steady interest in science and journalism in the history of Ukraine and the Ukrainian language and culture, an appeal to the achievements of scientists, which were silenced for decades during the Soviet occupation of Ukraine. This research also fits into this scientific trend, because it is devoted to an overview of the most important accomplishments in linguistics of the 1920s. – one of the most fruitful periods in the history of Ukraine. A systematic presentation of the development of Ukrainian linguistics, starting from 1917 and ending at the end of the 1920s, is proposed. The emphasis is placed on the linguistic schools that were formed in those times, the most famous areas of research and works. The most heated scientific discussions between members of linguistic centers are highlighted. The fate of each of the scientists named in the text is mentioned, because almost two-thirds of them were destroyed during large-scale mass repressions against the Ukrainian intelligentsia in 1937.

Keywords: Ukrainian linguistics, linguistics center, scientific research, view, school, polemics

Вступ

150

Виклики сучасного українського мовознавства зумовлені актуальними політичними та соціальними реаліями як в Україні, так і поза її межами. Зокрема, йдеться про внутрішню та зовнішню міграцію, проблематику державного статусу української мови в умовах війни, питання державності України. Усе це визначає загальну тенденцію розвитку української гуманітаристики, яка, цілком закономірно, зосереджена в першу чергу на проблемах мовної та національної самосвідомості, і зрозуміти яку можна лише в широкому історичному контексті боротьби українців за свою ідентичність.

Понад сто років тому, у 1918 р., питання самосвідомості громадян першої української держави – Української Народної Республіки – вирішувалося на тих же площинах, що і зараз: у політиці, на полі бою, у науці та освіті. Тодішня боротьба завершилася втратою державності і мала трагічні наслідки для сотень українських учених, у тім числі лінгвістів, котрі протягом 10 років (1918–1929 рр.) здійснили ґрунтовні дослідження з історії української мови, заклали основи майбутнього розвитку літературної мови та дидактики. Щойно після відновлення незалежності України у 1991 р. імена учених, репресованих у 1930–х рр., були повернуті з небуття, а їхні праці, заборонені та замовчувані протягом десятиліть, хоча й частково, але здобули визнання на рівні офіційного наукового дискурсу¹. Однак, цей процес був доволі неоднозначно сприйнятий в українському суспільстві, зокрема в законодавчій площині, про що свідчать окремі парламентські ініціативи². Водночас така неоднозначність сприйняття засвідчила, що великій частині українського суспільства бракує знань про власну історію, а особливо історію мови й мовознавства доби Розстріляного Відродження (1920–1930 рр.).

На цей момент історія української лінгвістики того часу висвітлена у ряді праць (Червінська, Дикий 1930; Шевельов 1962, 1987; Жовтобрюх 1991; Селігей 2008; Бойко 2010). Нещодавно опубліковано кілька досліджень з історії українського літературного стандарту (Попович 2018; Карікова 2019) та лексикографічних надбань столітньої давнини (Данилевська 2019). У роботах (Зубченко 2012; Лисиченко, Лисиченко 2015; Черемська 2017) висвітлено діяльність окремих мовознавчих шкіл 1920–1930-х рр. З'явилися також монографії, присвячені історії діяльності окремих наукових мовознавчих інституцій та осередків, що діяли у їхніх межах (Левченко 2009; Яблонська 2022; Кульчицький 2015).

Ця наукова розвідка якраз і покликана оприятити весь масштаб зусиль, який здійснювали сто років тому учителі, викладачі, вчені, журналісти для становлення української мови та мовознавства. Метою цієї праці є систематизувати всю наявну та нову інформацію про мовознавчі школи 1920–х рр., історію їхнього заснування, напрями наукової діяльності та наукової критики, погляди на ключові питання української лінгвістики того часу. Для втілення зазначеної мети і завдань застосовуватимуться описовий і порівняльно-історичний методи.

1 Ряд офіційних змін у лексичній та орфографічній нормах, затверджений новим українським правописом 2019 р. і названий у багатьох публіцистичних текстах „інноваціями” (Драчук 2019), був нормою ще в правописі за редакцією Івана Огієнка з 1918 р. чи у Харківському правописі 1928 р. (т.зв. „скрипниківці”, за прізвиськом Народного комісара освіти Миколи Скрипника, котрий дав дозвіл на друк першого на той час соборного правопису української мови). Мова, скажімо, про закінчення *-и* у словах на зразок *радости, любови*, про заміну *ф* на *т* у словах типу *кафедра, етер*, заміну *ау-* на *ав-* (*авдиторія, лавреат*), написання початкового *и-* (*ирод*) тощо.

2 Про спробу запровадити на законодавчому рівні заборону дублювати українською мовою російські чи радянські фільми два роки по ухваленні *Закону про мову*, тобто у 2021 р., чит. детальніше тут: (Константінова 2021).

Київська мовознавча школа. Заснування, напрями досліджень, праці

Центром наукового життя у добу першої незалежної держави УНР (1917–1920 рр.) була столиця України місто Київ. На зламі XIX–XX століть провідну роль в організаційному утвердженні наукової діяльності в Україні відіграв історик Михайло Грушевський. Після революції 1905 р., коли заборона³ на друк українською мовою була знята, М. Грушевський заснував у Києві Українське наукове товариство на зразок Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. І лише після утворення незалежної української держави у 1917 р. на базі обох цих інституцій повстала Всеукраїнська академія наук (далі (В)УАН – авт.), яка складалася з трьох відділів: історико-філологічного, фізико-математичного та соціальних наук. Відповідно до найголовніших завдань, що стояли перед історико-філологічним відділом, у його складі організовано 17 комісій, з них чотири – мовознавчі. Поза комісіями створено також Інститут наукової мови (далі ІНМ – авт.) на чолі з філологинею-консультанткою Оленою Курило. Окрім неї, решта працівників були позаштатними консультантами (Шпак, Юркова 2010).

Місія ІНМ полягала у забезпеченні наукової редакції лексики багатогалузевих термінологічних словників, що мали істотно пришвидшити українізацію у різних зрусіфікованих сферах життя суспільства. Першорядним завданням ІНМ стало, відтак, створення мовного стандарту, спільного для всіх лексикографів і вчителів української мови.

Важливий ґрунт для реалізації цього завдання підготувала вже згадана О. Курило у мовознавчій праці *Уваги до сучасної української літературної мови*. У короткій, але помітній в українському мовознавстві стилістичній розвідці практичного характеру, яку дослідниця доповнювала і розширювала з кожним перевиданням, О. Курило навела приклади найчастотніших помилок в українській літературній мові. Вона звернула увагу на помилкове вживання активних дієприкметників на *-чий* або прикметників на *-лий*, калькування властивих для російської мови конструкцій із приєдниками та сполучниками чи запозичених російських фразеологізмів (Курило [1920] 2008) – усі ці процеси можна простежити в українській розмовній мові навіть у новочасну добу. *Уваги ...* О. Курило, як справедливо вважають сучасні дослідники, заклали засади всього подальшого розвитку української літературної мови (Шевельов 1962: 25).

Наукова активність (В)УАН та ІНМ протягом найплідніших 1923–1928 рр.⁴ втілилася у низці публікацій із вивчення української мови на системному рівні, у яких переважала методологія аналізу мови в діяхронії:

- 1) з української фонології та історії фонології – *Про історію українських дифтонгів* Івана Галюна (1926, 1927), *Діалектологічна класифікація українських говорів* та *До історії звуків української мови* Всеволода Ганцова (1923, 1926), монографія з історії мови,

3 У другій половині XIX ст. царський уряд Російської імперії, до котрої належала тоді Україна, запровадив кілька заборон на ввезення, друк і написання українською мовою текстів духовного та навчального змісту (у т.ч. для початкових шкіл), а також на написання музичних текстів для вистав. Мова йде про таємний *Валуєвський циркуляр* міністра внутрішніх справ 1863 року та *Емський указ* царя Олександра II 1876 року.

4 Від моменту заснування до 1923 р. переважала передусім організаційна діяльність, не видавнича, що пов'язано з браком коштів – авт.

- зокрема фонетики, Євгена Тимченка (1927), у якій автор уперше обґрунтував сучасне розуміння терміна „фонема”;
- 2) з лексикології та фразеології – статті Миколи Гладкого (1927, 1928) про лексику і стилістику тогочасної преси, Григорія Іваниці про мову діловодства і не лише (Іваниця 1927), посібник з української фразеології Михайла Мироненка (1927), російсько-український словник Овсія Ізюмова (1926);
 - 3) з морфології та історії морфології – статті Миколи Левченка (1928) та Агатангела Кримського (1928) з історії флексивних форм, розвідка Василя Дем’янчука (1928) про морфологію середньовічних українських грамот, напрацювання Є. Тимченка (1924а, 1925, 1926, 1928) з окремих українських відмінків;
 - 5) з синтаксису та фразеології – підручник з українського синтаксису разом із фразеологічним словником Миколи Грунського та Григорія Сабалдира (1927), праці Є. Тимченка (1924b) про особливості синтаксичного зв’язку у словосполучах;
 - 6) з історії української мови – *Українська мова. Історичний нарис української мови* М. Гладкого (1925) і *Нариси з історії УМ та хрестоматія з пам’ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв.* А. Кримського та Олексія Шахматова (1922).

Серед науковців київського мовознавчого осередка були не лише відомі професори (В)УАН, як А. Кримський, Є. Тимченко, М. Грунський та їхні учні: О. Курило, В. Дем’янчук, М. Левченко, М. Мироненко, а й педагоги, викладачі Київського інституту народної освіти. З-поміж останніх – І. Галюн, спершу пов’язаний з Київським університетом, а пізніше – з Ніжинським ІНО, чи професор цього ж інституту Г. Іваниця.

Інститутів народної освіти (далі ІНО – авт.) створено на той час дев’ять. Найперші – у 1920 р., у Харкові та Києві. У цілому в досліджуваний період найактивніше діяли шість із них: у Харкові, Одесі, Катеринославі, Ніжині, Кам’янці-Подільському та самому Києві. Створені на базі досовітських університетів, ІНО мали на меті підготовку педагогічних кадрів для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів, через що отримали назву педпрофосу (читай: педагогічної професійної освіти – авт.). Істотним у діяльності цих інститутів були кілька чинників. По-перше, те, що при них відкривалися підготовчі курси – зокрема, з опанування української мови, якою „робітники і селяни, командировані до інституту” (Грушевський 1925), мали пізніше навчатися. По-друге, те, що для координації зусиль мовознавців, істориків та літературознавців на базі інститутів створювалися науково-дослідні катедри. Найбільша їхня кількість – 16 – була створена у Харківському ІНО (далі – ХІНО) та охоплювала різноманітні дисципліни, відповідно до наявних наукових потреб. З-поміж решти ІНО у радянській Україні науково-дослідні катедри були лише у Києві, Одесі, Катеринославі, Кам’янці-Подільському та Ніжині (Комаренко 2005). По-третє, кожна з таких катедр мала власний науковий часопис.

Науково-дослідна кафедра мовознавства ХІНО ім. Олександра Потебні істотно доповнювала картину мовознавчих пошуків і напрацювань київських учених, ставши загалом активним учасником критичного наукового діалогу з київською мовознавчою школою, і не лише з нею.

Харківська мовознавча школа. Заснування, напрями досліджень, праці

Осередком наукової мовознавчої діяльності у Харкові був Харківський університет, а з 1920 р. – ХІНО. Як і у випадку з київською мовознавчою школою, фундамент лінгвістичних студій закладали професори та їхні учні, зокрема славіст Степан Кульбакін, автор однієї з перших синтетичних праць з історії української фонетики і морфології (Кульбакін 1919), українські мовознавці Олекса Синявський, Кость Німчинов, Микола Наконечний, Майк Йогансен, Микола Сулима, Леонід Булаховський, Віра Бесєдіна-Невзорова.

Важливим внеском лінгвістів ХІНО стали праці з сучасної української мови, особливо фонетики, ортоепії та діалектології. У 1925 р., за детальною інформацією Михайла Жовтобрюха, при цьому інституті:

був організований кабінет експериментальної фонетики. (...) Об'єктом дослідження виступало головним чином мовлення студентів цього ж інституту та викладачів мови. Як наслідок досліджень (...) з'являється досить важлива для свого часу стаття О. Синявського *Спроба звукової характеристики літературної української мови*, у якій уперше запропоновано єдину транскрипцію звуків. (Жовтобрюх 1991: 61)

Окрім О. Синявського, презентували цей напрям також М. Йогансен (1927), В. Бесєдіна-Невзорова (1927), М. Наконечний (1928), Іван Троян (1928) та Зинаїда Веселовська (1929). У межах фонетичних студій варто окремо згадати про дослідження над фонетикою праслов'янської мови та упорядкування знань з українського наголосу, що належать Л. Булаховському (1927, 1928) та про вивчення фразового наголосу М. Сулимою (1928а, 1928b).

Істотним є також внесок харківської школи у систематизацію глотидактики української мови. Початком можна вважати кілька розробок О. Синявського, насамперед *Порадник української мови* (1922), а також російськомовний посібник з вивчення української мови М. Йогансена (1923), навчальні напрацювання Бориса Ткаченка (1927) і М. Наконечного (1927, 1928). Утім, найбільшу вартість у систематизації сукупного теоретичного матеріалу з української літературної мови мали праця О. Синявського *Норми української літературної мови* (1931) та два колективні підручники за редакцією Л. Булаховського (1929, 1931) – передусім завдяки використанню в них з практичною метою художніх текстів, а також завдяки детальному і системному описові мови з урахуванням нового правопису.

Цінними для історії української фонетики, граматики і стилістики були й чисельні історико-мовознавчі праці М. Сулими (1927а, 1927b) та К. Німчинова (1925, 1926), що перегукувалися з напрямками історичних досліджень у рамках київської школи.

Полеміка між мовознавчими осередками

Як уже зазначалося вище, наукові та навчальні видання харківських учених підлягали критичному осмисленню з боку представників київської школи, і навпаки. До організації друку харківського науково-популярного місячника „Червоний шлях” (1923–1936 рр.), що став фактично другим майданчиком у тодішньому становленні української наукової критики, перші мовознавчі рецензії

публікувалися у київських „Записках історично-філологічного відділу ВУАН” (1919–1931 рр.) (далі ЗІФВ – авт.). Доволі інтенсивна полемічність поглядів київських і харківських мовознавців на окремі мовні явища, започаткована, властиво, із взаємного рецензування праць О. Курило і О. Синявського у 1923–1924 рр.⁵, виникала передусім через розбіжність у поглядах на те, яка мова – народна чи сучасна українська, галицька чи наддніпрянська – має бути покладена в основу обговорюваного тоді літературного стандарту. Безпосередньо перед ухваленням у 1928 р. компромісного (для двох раніше розділених частин України – авт.) варіанту правопису, тобто „скрипниківки”, на сторінках ЗІФВ з’явилося кілька статей А. Кримського (1927) та М. Грунського (1927а), які звертались до цього дискусійного питання. У цій дискусії все очевиднішим ставало неприйняття київською мовознавчою школою орфографічних та ортоепічних засад правопису, запропонованих галицьким лінгвістом Степаном Смаль-Стоцьким⁶.

Ця гостра полеміка поширилася й на решту мовознавчих осередків і тривала аж до 1930-го р., набуваючи, залежно від позицій науковців, часом гостро саркастичної тональності: Для прикладу, у рецензії А. Болгарського⁷ на *Правописний словник та правила правопису й розділових знаків* київського мовознавця Г. Сабалдира можна натрапити на таку оцінку: „За дуже короткий, останній час аж надто вже багато вийшло друком усякої макулятури графічно-граматично-словникового «-ізіюмівсько-сабалдирського» характеру» (Болгарський 1930: 204).

Не цуралися сарказму навіть професори, як той же О. Синявський у рецензії на навчальний посібник з української мови М. Гладкого, називаючи її „дилетантсько-аматорською працею” (Синявський 1924b: 353).

Оформлення двох авторитетних, хоча й цілком відмінних, поглядів і лінгвістичних шкіл – київської, з її традиційним баченням процесу становлення та розвитку української мови, та харківської, з більш новаторським поглядом, – помітив і вперше описав один з учнів О. Синявського, а згодом видатний український лінгвіст Юрій Шевельов. Київський мовознавчий осередок, на його думку, можна назвати етнографічною, або пуристичною школою через намагання її представників „замінити елементи, що сприймалися як не властиві українській мові, на питоменно національні” (Шевельов 1987: 166). Своєю чергою, харківських мовознавців учений називає поміркованими прихильниками „синтетизму народних компонентів з асимільованими європейськими” (там же: 167–168).

Варто, однак, підкреслити, що полемічність в українському мовознавстві 1920–х рр. не обмежувалася лише київсько-харківськими дискусіями, хоч засадничо випливала з дихотомії саме

5 Так, на одну з частин популярної тоді *Початкової граматики української мови* в авторстві О. Курило, що мала кілька перевидань і дочекалася семи схвальних рецензій, О. Синявський відгукнувся не настільки прихильно – відповідь на його критику О. Курило надіслала потім до того ж журналу „Книга” у наступний номер. Детальніше тут: Червінська, Дикий 1930: 241–243.

6 Узагальнюючи розлогі рецензії обох професорів, відзначимо, що з-поміж усіх нормативних сугестій С. Смаль-Стоцького та інших репрезентантів галицької лінгвістики найбільше спротиву київських учених викликали такі орфографічні пропозиції: 1) усунення апострофа; 2) передача м’якості [с] перед наступним м’яким приголосним за допомогою м’якого знака; 3) окреме написання постфікса -ся; 4) передача в іншомовних словах чужого [l] через ля, льо, лю у словах на зразок *лямпа, фльота, люнатик*. Попри це, деякі пропозиції (як, скажімо, остання) після схвалення на правописній конференції у Харкові таки ввійшли до правопису 1928 р. (Кримський 1927: 342–363; Грунський 1927а: 328–351).

7 Ім’я вченого, як і його доля, невідомі.

пуристичної та непуристичної візії на тодішній літературний стандарт української мови. Тривалий науковий спір про походження української мови – від праслов'янської чи спільної східнослов'янської – точився у той час між київським ученим В. Дем'янчуком та професором Одеського ІНО Петром Бузуком, між згаданим ученим та О. Синявським. Активну участь у дискусії з цього ключового питання в історії науки про мову брали провідні лінгвісти навіть у межах однієї мовознавчої школи. Скажімо, Є. Тимченко і В. Ганцов (київські лінгвісти) не визнавали спільноруської прамови (і саме ця позиція є нині остаточно доведеною – авт.), хоча до її існування схилявся їхній колега А. Кримський.

Відповідь на питання про походження української мови була фундаментальною для виконання найважливішого завдання того часу, а саме систематизації та нормування мови. Важливим було також дослідження історії українських говірок та діалектів у надрах праслов'янської мови. Погляди науковців на розвиток і типологію українських діалектів були не менш суперечливими. Ще на початку 1920-х рр. гарячі дискусії точилися з приводу опублікованої 1923 року *Діалектологічної класифікації українських говорів* В. Ганцова, у якій дослідник критично переглянув усі попередні класифікації, зокрема Костянтина Михальчука чи свого колеги по (В)УАН А. Кримського, представників західноукраїнської мовознавчої школи Івана Зілінського, російських дослідників Миколи Дурнова та Олексія Соболевського (Ганцов 1923: 3–10). У невеликій монографії з доданою до неї картою В. Ганцов обґрунтував фактично сучасні межі перехідних груп українських діалектів і визначив пріоритетні завдання діалектології. В основі його класифікації лежав поділ на північну та південну групи, хоча, скажімо, А. Кримський виокремлював східну та західну групи (там же: 9). Тим не менше, саме ця студія підштовхнула до поглиблення досліджень над діалектологічним атласом української мови, до створення якого долучилися усі мовознавчі школи того часу, зокрема й одеська, а також лінгвісти в Кам'янці-Подільському та в Ніжині. Наступна за хронологією історично-діалектологічна розвідка П. Бузука, котрий належав до одеського осередка, також спричинила полеміку з цього питання.

Одеський мовознавчий осередок

В Одесі на місці розформованого у 1920 р. Імператорського Новоросійського університету утворилося спершу два інститути – фізико-математичний та соціально-гуманітарний, котрі вже за рік, у 1921 р., стали базою нововідкритого Одеського ІНО. Катедру мовознавства і літератури очолював фонетист і сходознавець Олександр Томсон. Подібно до харківського осередка, тут також діяла лабораторія експериментальної фонетики, відповідно обладнана для вивчення діалектологічних явищ і певних особливостей мовлення багатонаціональної Одеси (Зубченко 2012: 69). З-поміж мовознавчих праць одеських учених у царині фонетики та історії мови варто відзначити дослідження О. Томсона (1927, 1928, 1929), П. Бузука (1924b, 1927b); у сфері лексики та фразеології – Сергія Дложевського (1927, 1928) і Миколи Семенова (1925).

Особливо запеклі дискусії викликали праці П. Бузука 1924 і 1927 років. У першій з них учений обґрунтовує походження української мови з праруської чи прасхіднослов'янської. У другій же заперечує цю позицію. Як перша, так і друга авторські розвідки викликали гостру полеміку між одеським науковцем та харківськими мовознавцями М. Сулимою, О. Синявським на шпальтах журналу „Шлях освіти” (Сулима 1924a, 1924b; Бузук 1924a; Синявський 1924b). З представником

київської школи В. Дем'янчуком, натомість, наукова суперечка продовжувалася певний час у „ЗІФВ” (Дем'янчук 1927; Бузук 1927а). В обох випадках редакції названих видань, після рецензій, відповідей і наступних відповідей, призупинили полеміку редакційним рішенням. Засадничі й повторювані у рецензіях закиди стосувалися зміни поглядів ученого у другій його публікації, яка зазнала критики через недосконалість мови та стилю (сам учений був білорусом за походженням – авт.) і суб'єктивність, необґрунтованість поглядів науковця на походження української мови: „Коли погляди в цій сфері міняються так легко й так швидко, то чи не краще було-б тоді стримуватися взагалі будь-що друкувати” (Дем'янчук 1927: 231).

Згадані праці П. Бузука були предметом обговорення також і на інших науково-дослідних катедрах при ІНО, зокрема Ніжинській⁸.

Інші мовознавчі школи

Помітні лінгвістичні праці створили мовознавці й інших осередків: катедри мови й літератури при Ніжинському та Кам'янець-Подільському ІНО (далі НІНО та КПІНО – авт.), які були засновані у 1922 р. Важливими для впорядкування знань з українського синтаксису були також студії Степана Смеречинського – педагога з Вінничини. Як ніжинський, так і кам'янець-подільський мовознавчі осередки своїми пріоритетами вважали діалектологічні та етнографічні дослідження, вивчення мови художніх текстів і перекладознавчі студії. У НІНО працював колишній приват-доцент Київського університету, а згодом професор Євген Рихлик. Цінною є його перекладознавча та діалектологічна діяльність, особливо з опису мови с. Вільшанка на Житомирщині, де проживало багато чехів (Рихлик 1927, 1928). У діалектологічному та перекладознавчому напрямках вели дослідження також його учні-аспіранти Микола Ладухін⁹ та Петро Одарченко (1927).

У КПІНО питання української мови вивчали учні та колеги професора Івана Любарського. Тут, до прикладу, свою працю в секції історії української мови Василь Зборовець (1926) присвятив збиранню та опису місцевих говірок для укладання діалектологічного атласу Поділля. Найширший спектр проблем з української мови презентували у КПІНО розвідки І. Любарського (1926а, 1926б, 1928) з синхронного дослідження мови, а також словотворчих процесів і питань пронопису.

Ще одним осередком лінгвістичних студій на Поділлі була того часу Вінниця, де працював учителем української мови С. Смеречинський – автор важливих наукових розвідок з українського синтаксису *Куди йде українська мова* (1928а) та *Способи відносної сполуки в українській мові* (1928б). У цих розробках С. Смеречинський послідовно обґрунтовував тезу про невластивість українській мові предикативного інструменталу, презентуючи більш пуристичне бачення літературного стандарту, близьке до візії київської лінгвістичної школи та, особливо, таких її представників, як О. Курило чи А. Кримський.

8 „Іван Павловський, один з аспірантів секції катедри української літератури та мови НІНО, виступив на аспірантському семінарі з критичною доповіддю про праці П. Бузука” (Зубченко 2012: 75).

9 Про праці М. Ладухіна (зник безвісти під час репресій – авт.) збереглися дані лише в міських архівах Ніжина. Детальніше див. тут: (Зубченко 2012: 75–76).

Висновки

З-поміж усіх названих вище 33 наддніпрянських авторів тільки шестеро науковців не зазнали прямих репресій¹⁰ проти української інтелігенції, що розпочалися з кінця 1920-х рр. і тривали до 1937 р. Це зокрема: О. Томсон, С. Дложевський, В. Бесєдіна-Невзорова, З. Веселовська, Л. Булаховський, М. Грунський. М. Наконечного звільнили з роботи. Ще шестеро лінгвістів: А. Кримський, М. Гладкий, М. Сулима, С. Смеречинський, Є. Рихлик, Г. Іваниця – були звільнені, засуджені та померли у заслання. Наступним сімом мовознавцям, а саме: М. Семенову, Є. Тимченкові, В. Ганцову, Г. Сабалдинові, М. Левченкові, П. Одарченкові, В. Зборовцю – після заслання чи ув'язнення дозволили повернутися до України. Натомість 12 згаданих у статті вчених, а це: О. Синявський, І. Троян, Б. Ткаченко, А. Болгарський, І. Галюн, Г. Іваниця, О. Ізюмов, М. Мироненко, В. Дем'янчук, М. Ладухін, І. Любарський – знищені фізично чи психічно (О. Курило).

Репресії торкнулися всіх без винятку мовознавчих осередків, а з 1933 р. поширилися також на їхню наукову спадщину. До 1991 р. перекреслено вагу лінгвістичних пошуків і дискусій 1920-х рр., заборонено цитування праць О. Курило, В. Ганцова, О. Синявського чи використання словників ІНМ, а впроваджені у 1928 р. норми української мови нівельовано кількома наступними після „скрипниківки” редакціями правопису. Понад півстолітнє замовчування доробку мовознавців 1920-х рр. загальмувало розвиток української лінгвістики та мовознавчої критики, перервавши поколіннєвий зв'язок наступних генерацій учених зі сформованою у ті роки науковою традицією. Лише після 1991 р. та, особливо, зараз, у критичний для української національної ідентичності час, все частіше звертаються до поглядів тогочасних мовознавців, як, скажімо, Є. Тимченка, О. Курило чи С. Смеречинського, котрі послідовно обґрунтовували пуристичне бачення розвитку української мови¹¹.

Нетривалий період першої української державности (1917-1920) та перше десятиліття радянської окупації України (1920-1930) виявились, отже, найбільш плідним етапом в історії українського мовознавства. Саме тоді були закладені підвалини сучасної української гуманітарної науки та, зокрема, лінгвістики. Найбільшими досягненнями того часу можна вважати:

1. Закладення фундаменту плюралістичного і багатоаспектного розвитку науки про українську мову: через заснування сталих науково-дослідних осередків мовознавчого спрямування (у статті розглянуті 6 із них),
2. Заснування низки періодичних видань, які розвивали критичну думку, підтримували дискусію між лінгвістами, перекладачами та перекладознавцями. Чільне місце у

10 Репресії проти широких суспільних верств, у т.ч. українського селянства та інтелігенції, були ініційовані очільником СРСР Йосипом Сталіним і являли собою механізм очищення радянського суспільства від прихильників не комуністичного, а т.зв. буржуазно-націоналістичного мислення. Покарання української інтелігенції, обвинуваченої за фальшивими свідченнями в антидержавному тероризмі, відбувалося на публічних судових процесах у 1928 і 1933 рр. Українських учених, а також письменників, учителів, журналістів, музикантів та ін., засуджених під час цих процесів, або розстрілювали, або етапували у заслання до Сибіру. У 1937 р., або році Великого Терору, dokonano масових розстрілів представників української інтелігенції, котрі піля 1933 р. перебували у гулагівських таборах.

11 Про новітні прояви загальної пуристичної тенденції у сучасній українській лексиці, словотворенні, морфології та стилістиці, багато з яких закорінені ще в нормах 1918 р. та 1928 р., див.детальніше тут: (Бабакова 2015: 21, 26, 27–28, 64–67).

переліку таких видань посідали „ЗІФВ”, „Наукові записки”, „Червоний шлях” та „Життя й революція”.

3. Становлення двох провідних мовознавчих шкіл – київської та харківської – з дещо відмінним баченням подальшого розвитку літературного стандарту мови.
4. Систематизування української мови на всіх рівнях, стандартизування її літературного варіанту, дослідження спірних питань стосовно усіх рівнів мови, а особливо фонетики, діалектології, морфології й стилістики.
5. Намагання впровадити літературні норми української мови у досі зрусіфікованих сферах суспільства – через видання двомовних різногалузових словників на базі ІНМ (В)УАН у тісній співпраці з фахівцями у цих царинах¹².

Наукові дослідження 1920-х років, що віднедавна стали доступними для вивчення, саме тепер виявилися особливо актуальними. Для кожного третього з 33 згаданих у цьому тексті вчених десятиліття наукових пошуків відповіді на питання, чим є українська мова, завершилося трагічно. Без знання мовознавчого доробку столітньої давнини – систематизація якого й була метою цієї праці – неможливо усвідомити нерозривний зв'язок між розвитком національного мовознавства, історією мови та історією народу, що є її носієм. Таке усвідомлення відіграє важливу роль на будь-якому історичному етапі, а особливо в нинішній, екзистенційно граничний час.

Бібліографія

- Бабакова, Ольга (ред.) (2015) *Новітні тенденції розвитку української мови*. Мелітополь: вид-во МДПУ ім. Б.Хмельницького. / Babakova, Olha (red.) (2015) *Novitni tendentsii rozvytku ukrainskoi movy*. Melitopol: vyd-vo MDPU im. B.Khmelnyskoho.
- Беседина-Невзорова, Вера (1927) „Експериментально-фонетичне дослідження української літературної вимови в Харківському ІНО.” [В:] *Записки Харківського ІНО*. Т. 3; 38–48. / Besedyna-Nevzorova, Vera (1927) „Eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia ukrainskoi literaturnoi vymovy v Kharkivskomu INO.” [V:] *Zapysky Kharkivskoho INO*. Т. 3; 38–48.
- Бойко, Ніна (ред.) (2010) *Репресовані мовознавці*. Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя. / Boiko, Nina (ed.) (2010) *Represovani movoznavtsi*. Nizhyn: vyd-vo NDU im. M. Hoholia.
- Болгарський, А. (1930) „Г.О. Сабалдир. Правописний словник та правила правопису й розділових знаків. Час. 1930. Киев.” [рецензія] [В:] *Червоний шлях*. № 10; 201–204. / Bolharskyi, A. (1930) „H.O. Sabaldyr. Pravopysnyi slovnyk ta pravyla pravopysu y rozdilovykh znakov. Chas. 1930. Kyev.” [retsenziia] [V:] *Chervonyi shliakh*. № 10; 201–204.
- Бузук, Петро (1924а) „Відповідь моему рецензентові.” [В:] *Шлях освіти*. № 9; 251. / Petro Buzuk (1924a) „Vidpovid moiomu retsenzentovi.” [V:] *Shliakh osvity*. № 9; 251.
- Бузук, Петро (1924б) *Коротка історія української мови. I. Вступ і звучня*. Одеса: Видання Етнологіко-Діалектологічної Секції Одеської Комісії Краєзнавства при ВУАН. / Buzuk, Petro (1924b) *Korotka istoriia ukrainskoi movy. I. Vstup i zvuchnia*. Odesa: Vydannia Etnoloho-Diialektolohychnoi Sektzii Odeskoi Komisii Kraieznavstva pry VUAN.

12 Найповніші дані про українську лексикографію того часу див. тут: (Червінська, Дикий 1930: 34–71).

- Бузук, Петро (1927а) „З приводу рецензій В. Дем'янчука і проф. Грунського на мій «Нарис історії української мови».” [В:] *ЗІФВ*. № 19; 353–367. / Buzuk, Petro (1927а) „Z pryvodu retsenzii V. Demianchuka i prof. Hrunskoho na mii «Narys istorii ukrainskoi movy».” [V:] *ZIFV*. № 19; 353–367.
- Бузук, Петро (1927b) „Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії.” [В:] *ЗІФВ*. № 48. / Buzuk, Petro (1927b) „Narys istorii ukrainskoi movy. Vstup, fonetyka i morfolohiia z dodatkom istorychnoi khrestomatii.” [V:] *ZIFV*. № 48.
- Булаховський, Леонід (1927) „Наголос українських прикметників.” [В:] *ЗІФВ*. № 13–14; 294–303. / Bulakhovskiy, Leonid (1927) „Naholos ukrainskykh prykmetnykiv.” [V:] *ZIFV*. № 13–14; 294–303.
- Булаховський, Леонід (1928) „Порівняльно-історичні уваги до українського наголосу.” [В:] *Збірник центральних державних курсів українознавства* (далі 36.ЦДКУ – авт.); 25–32. / Bulakhovskiy, Leonid (1928) „Porivnialno-istorychni uvahy do ukrainskoho naholosu.” [V:] *Zbirnyk tseentralnkh derzhavnykh kursiv ukraïnoznnavstva* (dali Zb.TsDKU – avt.); 25–32.
- Булаховський, Леонід (ред.) (1929) *Курс української мови для службовців*. Харків: ДВУ. Bulakhovskiy, Leonid (red.) (1929) *Kurs ukrainskoi movy dlia sluzhbovtiv*. Kharkiv: DVU.
- Булаховський, Леонід (ред.) (1931) *Підвищений курс української мови*. Харків: Державне Видавництво України (далі ДВУ – авт.). / Bulakhovskiy, Leonid (red.) (1931) *Pidvyshchenyi kurs ukrainskoi movy*. Kharkiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy (dali DVU – avt.).
- Веселовська, Зинаїда (1929) „Український наголос у „Лексиконі” П. Беринди.” [В:] *ЗІФВ*. № 21–22; 7–28. / Veselovska, Zynaida (1929) „Ukrainskyi naholos u „Leksykoni” P. Beryndy.” [V:] *ZIFV*. № 21–22; 7–28.
- Галюн, Іван (1926, 1927) „Як досліджувано українські дифтонги.” [В:] *ЗІФВ*. № 9; 254–277. № 10; 99–115. № 12; 12–39. / Haliun, Ivan (1926, 1927) „Iak doslidzhuvano ukrainski dyftonhy.” [V:] *ZIFV*. № 9; 254–277. № 10; 99–115. № 12; 12–39.
- Ганцов, Всеволод (1923) *Діалектологічна класифікація українських говорів*. Київ: Друк. УАН. УзятO з <https://library.vn.ua/e-library/katalog/ganczov-v-diyalektologichna-klasifikacziya>; 04.10.2024. / Hantsov, Vsevolod (1923) *Diialektolohichna klasyfikatsiia ukrainskykh hovoriv*. Kyiv: Druk. UAN. Retrieved from <https://library.vn.ua/e-library/katalog/ganczov-v-diyalektologichna-klasifikacziya>; 04.10.2024.
- Ганцов, Всеволод (1926) „До історії звуків української мови.” [В:] *ЗІФВ*. № 7–8; 74–85. / Hantsov, Vsevolod (1926) „Do istorii zvukiv ukrainskoi movy.” [V:] *ZIFV*. № 7–8; 74–85.
- Гладкий, Микола (1925) „Українська мова. Історичний нарис української мови.” [В:] *Комунар*. № 11. / Hladkyi, Mykola (1925) „Ukrainska mova. Istorychnyi narys ukrainskoi movy.” [V:] *Komunar*. № 11.
- Гладкий, Микола (1927) „Лексика наших газет.” [В:] *Червона преса*. № 6; 20–24. № 7; 69–74. / Hladkyi, Mykola (1927) „Leksyka nashykh hazet.” [V:] *Chervona presa*. № 6; 20–24. № 7; 69–74.
- Гладкий, Микола (1928) „Мова сучасного українського письменства.” [В:] *Життя й революція*. № 12; 139–156. / Hladkyi, Mykola (1928) „Mova suchasnoho ukrainskoho pysmenstva.” [V:] *Zhyttia y revoliutsiia*. № 12; 139–156.
- Грунський, Микола (1927а) „Український правопис (з приводу проекту нового українського правопису).” [В:] *ЗІФВ*. № 10; 328–351. / Hrunskiy, Mykola (1927а) „Ukrainskyi pravopys (z pryvodu proiektu novoho ukrainskoho pravopysu).” [V:] *ZIFV*. № 10; 328–351.
- Грунський, Микола, Сабалдир, Григорій (1927) *Українська мова. Фонетика. Морфологія. Синтаксис. Фразеологічний словник. Порадник для самонавчання. 4-е випр.вид*. Київ: Час. Hrunskiy, Mykola, Sabaldyr, Hryhorii (1927) *Ukrainska mova. Fonetyka. Morfolohiia. Syntaksa. Frazeolohichnyi slovnyk. Poradnyk dlia samonavchannia. 4-e vypr.vyd*. Kyiv: Chas.

- Грушевський, Михайло (1925) *Всеукраїнська академія наук ВУАН. Хроніка*. <https://zbruc.eu/node/84594>; 01.10.2024. Hrushevskiy, Mykhailo (1925) *Vseukrainska akademiia nauk VUAN. Khronika*. <https://zbruc.eu/node/84594>; 01.10.2024.
- Данилевська, Оксана (2019) „Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр.” [В:] *Українська мова*. № 2; 53–64. / Danylevska, Oksana (2019) „Ukrainski movoznavtsi yak fundatory korpusnoi movnoi polityky za doby ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr.” [V:] *Ukrainska mova*. № 2; 53–64.
- Дем'янчук, Василь (1927) „Проф. Петро Бузук, Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії. У Києві. 1927.” [В:] *ЗІФВ*. №15; 231–245. / Demianchuk, Vasyl (1927) „Prof. Petro Buzuk, Narys istorii ukrainskoi movy. Vstup, fonetyka i morfolohiia, z dodatkom istorychnoi khrestomatii. U Kyivi. 1927.” [V:] *ZIFV*. № 15; 231–245.
- Дем'янчук, Василь (1928) „Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV в.” [В:] *ЗІФВ*. № 16; 73–100. / Demianchuk, Vasyl (1928) „Morfolohiia ukrainskykh hramot XIV i pershoi polovyny XV v.” [V:] *ZIFV*. № 16; 73–100.
- Дложевський, Сергій (1927) „Проблема т.зв.„скорочених слів” в українській та російській мові.” [В:] *Записки Одеського ІНО*. Т. 1; 83–96. / Dlozhevskiy, Serhii (1927) „Problema t.zv. «skorochenykh sliv» v ukrainskii ta rosiiskii movi.” [V:] *Zapysky Odeskoho INO*. Т. 1; 83–96.
- Дложевський, Сергій (1928) „Де-що про природу речень типу „козаченька вбито” української літературної мови.” [В:] *Сб.статей в честь академика Ал. Ив. Соболевского*; 285–288. / Dlozhevskiy, Serhii (1928) „De-shcho pro pryrodu rechen typu „kozachenka vbyto” ukrainskoi literaturnoi movy.” [V:] *Sb.statei v chest akademyka Al. Iv. Sobolevskoho*; 285–288.
- Жовтобрюх, Михайло (1991) *Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941)*. Київ: АН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. / Zhovtobriukh, Mykhailo (1991) *Narys istorii ukrainskoho radianskoho movoznavstva (1918–1941)*. Kyiv: AN Ukrainy, In-t movoznav. im. O.O. Potebni.
- Зборовець, Василь (1926) „З матеріалів до характеристики мови окремих сільських господарів с. Пановець, Кам'янецької округи.” [В:] *Видання Кам'янець-Подільського наукового при ІНО товариства*; 10–12. / Zborovets, Vasyl (1926) „Z materialiv do kharakterystyky movy okremykh silskykh gospodariv s. Panovets, Kamianetskoi okruhy.” [V:] *Vydannia Kamianets-Podilskoho naukovoho pry INO tovarystva*; 10–12.
- Зубченко, Валентина (2012) *Українське мовознавство 1918–1934 рр.: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. / Zubchenko, Valentyna (2012) *Ukrainske movoznavstvo 1918–1934 rr.: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk*. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. Drahomanova.
- Иваница, Григорий (1927) *Курс украинского языка в кратком практическом изложении с хрестоматиею*. Киев: Государственное издательство Украины. / Ivanitsa, Grigoriy (1927) *Kurs ukrainskogo yazyka v kratkom prakticheskom izlozhenii s khrestomatiyeu*. Kiyev: Gosudarstvennoye izdatel'stvo Ukrainy.
- Ізюмов, Овсій (1926) „Фразеологія.Словник.” [В:] Його ж. *Техніка української мови*. Київ: Час; 94–188. / Iziumov, Ovsii (1926) „Frazeolohiia.Slovyk.” [V:] Yoho zh. *Tekhnika ukrainskoi movy*. Kyiv: Chas; 94–188.
- Йогансен, Майк (1923) *Украинский язык. Пособие для курсов самообразования*. Киев: Більшовик. / Yohansen, Mayk (1923) *Ukrainskiy yazyk. Posobiye dlya kursov samoobrazovaniya*. Kiyev: Bil'shovich.
- Йогансен, Майк (1927) „Фонетичні етюди.” [В:] *Наукові записки Харківської науково-дослідчої катедри мовознавства*; 19–55. / Yohansen, Maik (1927) „Fonetychni etyudy.” [V:] *Naukovi zapysky Kharkivskoi nauково-doslidchoi katedry movoznavstva*; 19–55.

- Карікова, Наталія (2019) „Пуристичні погляди М. Сулими на внормування української літературної мови.” [В:] *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (Сер.: Філологія)*. № 43 (1); 20–23. / Karikova, Nataliia (2019) „Purystychni pohliady M. Sulymy na vnormuvannia ukrainskoi literaturnoi movy.” [V:] *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu (Ser.: Filolohiia)*. № 43 (1); 20–23.
- Кримський, Агатангел (1927) „Д-р Смаль-Стоцький. Правописна справа. „Україна”, 1926, кн. IV, с. 180–191.” [рецензія] [В:] *ЗІФВ*. № 12; 342–363. / Krymskyi, Ahatanhel (1927) „D-r Smal-Stotskyi. Pravopysna sprava. „Ukraina”, 1926, kn. IV, s. 180–191.” [retsenziia] [V:] *ZIFV*. № 12; 342–363.
- Кримський, Агатангел (1928) *Розвідки, статті та замітки*. I–XXVII, Київ: ДБУ. / Krymskyi, Ahatanhel (1928) *Rozvidky, statti ta zamitky*. I–XXVII, Kyiv: DVU.
- Кульбакин, Степан (1919) *Украинский язык. Краткий очерк исторической фонетики и морфологии*. Харьков: Печатное Дело. <https://archive.org/details/ukrainskamovakulbakin>; 04.10.2024. / Kul'bakin, Stepan (1919). *Ukrainskiy yazyk. Kratkiy ocherk istoricheskoy fonetiki i morfologii*. Khar'kov: Pechatnoye Delo. <https://archive.org/details/ukrainskamovakulbakin>; 04 Oct.2024.
- Кульчицький, Станіслав (ред.) (2015) *Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928)*. Колективна монографія: У 2 т. Київ: Інститут історії України НАН України. / Kulchytskyi, Stanislaw (red.) (2015) *Suspilstvo i vlada v radianskii Ukraini rokiv nepu (1921–1928)*. *Kolektyvna monohrafiia: U 2 t*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Курило, Олена ([1920] 2008) *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ: Видавництво Соломії Павличко „Основи”. / Kurylo, Olena ([1920] 2008) *Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko „Osnovy”.
- Левченко, Валерій (2009) *Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.іст.н.* Одеса: Одеський національний університет ім.І.Мечникова. / Levchenko, Valerii (2009) *Istoriia Odeskoho instytutu narodnoi osvity (1920–1930 rr.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia k. ist. n.* Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. Mechnyкова.
- Левченко, Микола (1928) „Про споріднення між формами множини „тые люди”, „тое люди” і „тії люди”.” [В:] *ЗІФВ*. № 18; 291–292. / Levchenko, Mykola (1928) „Pro sporidnennia mizh formamy mnozhyny „tyie liudy”, „toe liudy” i „tii liudy”.” [V:] *ZIFV*. № 18; 291–292.
- Лисиченко, Лідія, Лисиченко, Тетяна (2015) *Харківська філологічна школа. Лінгвістичні традиції*. Харків: НТМТ. / Lysychenko, Lidiia, Lysychenko, Tetiana (2015) *Kharkivska filolohichna shkola. Linhvistychni tradytsii*. Kharkiv: NTMT.
- Любарський, Іван (1926a) „До словотворного питання.” [В:] *Записки науково-дослідчої катедри при Кам'янецькому ІНО*. Т. 1; 3-19 / Liubarskyi, Ivan (1926a) „Do slovotvornoho pytannia.” [V:] *Zapysky nauково-doslidchoi katedry pry Kamianetskomu INO*. Т. 1; 3-19
- Любарський, Іван (1926b) „Сучасно-язикознавче висвітлення „coine”.” [В:] *Записки науково-дослідчої катедри при Кам'янецькому ІНО*. Т. 1; 20–42. / Liubarskyi, Ivan (1926b) „Suchasno-iazukoznavche vysvitlennia „coine”.” [V:] *Zapysky nauково-doslidchoi katedry pry Kamianetskomu INO*. Т. 1; 20–42.
- Любарський, Іван (1928) „Окремі мовні рівнобіжні.” [В:] *ЗІФВ*. № 13–14; 281–283. / Liubarskyi, Ivan (1928) „Okremi yazykovi rivnobizhni.” [V:] *ZIFV*. № 13–14; 281–283.
- Мироненко Михайло (1927) *Українська фразеологія (Приймєники та їх роля в реченні)*. Київ: ДБУ. / Myronenko Mykhailo (1927) *Ukrainska frazeolohiia (Pryimennyky ta yikh rolia v rechenni)*. Kyiv: DVU.
- Наконечний, Микола (1927) „Курс української мови для вчителів. Лекції 6-9 (Словозміна).” [В:] *Народний учитель. Додаток*. Ч. 39–43. / Nakonechnyi, Mykola (1927) „Kurs ukrainskoi movy dlia vchyteliv. Lektsii 6–9 (Slovozmına).” [V:] *Narodnii uchytel. Dodatok*. Т. 39–43.

- Наконечний, Микола (1928) *Українська мова*. Харків: Рух. / Nakonechnyi, Mykola (1928) *Ukrainska mova*. Kharkiv: Rukh.
- Німчинів, Кость (1925) *Український язык в минулому й тепер. Підручна книга для усвідомлення фактів українського языка*. Харків: ДВУ. / Nimchyniv, Kost (1925) *Ukrainskyi yazyk v mynulomu y teper. Pidruchna knyha dlia usvidomlennia faktiv ukrainskoho yazyka*. Kharkiv: DVU.
- Німчинів, Кость (1926) „Про диспалаталізацію приголосних перед е, и в українській мові.” [В:] *ЗІФВ*. № 9; 246–253. / Nimchyniv, Kost (1926) „Pro dyspalatalizatsiiu pryholosnykh pered e, y v ukrainskii movi.” [V:] *ZIFV*. № 9; 246–253.
- Одарченко, Петро (1927) „«Die Weber» Г. Гейне в перекладі Лесі Українки.” [В:] *Записки НІНО*. № 7; 221–227. / Odarchenko, Petro (1927) „«Die Weber» H. Heine v perekladi Lesi Ukrainky.” [V:] *Zapysky NINO*. № 7; 221–227.
- Попович, Анжеліка (2018) „Студії О. Курило, О. Синявського, М. Сулими, С. Смеречинського як підвалини вивчення стилістичної граматики української мови.” [В:] *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. 6; 141–146. / Popovych, Anzhelika (2018) „Studii O. Kurylo, O. Syniavskoho, M. Sulymy, S. Smerechynskoho yak pidvalyny vyvchennia stylistychnoi hramatyky ukrainskoi movy.” [V:] *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. 6; 141–146.
- Рихлик Євген (1927) „З етнографічних студій. Село Вільшанка на Житомирщині в світлі лексики.” [В:] *Записки НІНО*. № 7; 193–220. / Rykhlyk Yevhen (1927) „Z etnohrafychnykh studii. Selo Vilshanka na Zhytomirshchyni v svitli leksyky.” [V:] *Zapysky NINO*. № 7; 193–220.
- Рихлик, Євген (1928) „Адам Міцкевич. „Пан Тадеуш”. Переклад і вступна стаття М. Рильського.” [рецензія] [В:] *Червоний шлях*. № 9–10; 267–268. / Rykhlyk, Yevhen (1928) „Adam Mitskevych. „Pan Tadeush”. Pereklad i vstupna stattia M. Rylskoho.” [retsensziia] [V:] *Chervonyi shliakh*. № 9–10; 267–268.
- Селігей, Пилип (2008) „Українське академічне мовознавство за сто років (1918-2008).” [В:] *Мовознавство*. № 4/5; 3–17. / Selihei, Pylyp (2008) „Ukrainske akademichne movoznavstvo za sto rokiv (1918-2008).” [В:] *Movoznavstvo*. № 4/5; 3–17.
- Семенов, Микола (1925) „Програм для збирання лексичних особливостей української мови доби 1914–1925.” [В:] *Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН*. Ч. 32; 268–269. / Semenov, Mykola (1925) „Prohram dlia zbyrannia leksychnykh osoblyvostei ukrainskoi movy doby 1914–1925.” [V:] *Visnyk Odeskoi komisii kraieznnavstva pry UAN*. Т. 32; 268–269.
- Синявський, Олекса (1922) *Порадник української мови, пристосований до буденного вжитку др-ом В. Сімовичем*. Київ–Берлін–Нью-Йорк: Космос. / Syniavskyi, Oleksa (1922) *Poradnyk ukrainskoi movy, prystosovanyi do budennoho vzhytku dr-om V. Simovychem*. Kyiv–Berlin–New York: Kosmos.
- Синявський, Олекса (1924а) „З приводу книги П. Бузука „Коротка історія української мови” й полеміки П. Бузук – М. Сулима.” [В:] *Шлях освіти*. № 9; 255–259. / Syniavskyi, Oleksa (1924а) „Z pryvodu knyhy P. Buzuka „Korotka istoriia ukrainskoi movy” y polemiky P. Buzuk – M. Sulyma.” [V:] *Shliakh osvity*. № 9; 255–259.
- Синявський, Олекса (1924b) „М. Гладкий. Практический курс украинского языка. Пособие для русских школ на Украине. Гос.Изд.Укр. 1924. Киев.” [рецензія] [В:] *Червоний шлях*. № 8–9; 352–354. / Syniavskyi, Oleksa (1924b) „M. Gladkiy. Prakticheskiy kurs ukrainskogo yazyka. Posobiye dlia russskikh shkol na Ukraine. Gos.Izd.Ukr. 1924. Kiyev.” [retsensziia] [V:] *Chervonyi shliakh*. № 8–9; 352–354.
- Синявський, Олекса (1931) *Норми української літературної мови*. Харків: Література і мистецтво. / Syniavskyi, Oleksa (1931) *Normy ukrainskoi literaturnoi movy*. Kharkiv: Literatura i mystetstvo.
- Смеречинський, Степан (1928а) „Куди йде українська мова. (До питання про предикативний номінатив та предикативний інструменталь в українській мові).” [В:] *ЗІФВ*. № 19; 185–203. / Smerechynskyi,

- Stepan (1928a) „Kudy yde ukrainska mova. (Do pytannia pro predykatyvnyi nominativ ta predykatyvnyi instrumental v ukrainskii movi).” [V:] *ZIFV*. № 19; 185–203.
- Смеречинський, Степан (1928b) „Способи відносної сполуки.” [B:] *ЗІФВ*. № 25; 1–31. / Smerechynskiy, Stepan (1928b) „Sposoby vidnosnoi spoluky.” [V:] *ZIFV*. № 25; 1–31.
- Сулима, Микола (1924a) „Відповідь на відповідь, проф. Бузукові.” [B:] *Шлях освіти*. № 9; 253. / Sulyma, Mykola (1924a) „Vidpovid na vidpovid, prof. Buzukovi.” [V:] *Shliakh osvity*. № 9; 253.
- Сулима, Микола (1924b) „П.О. Бузук, професор української мови в Одеському ІНО, Коротка історія української мови.” [рецензія] [B:] *Шлях освіти*. № 6; 249–252. / Sulyma, Mykola (1924b) „P.O. Buzuk, profesor ukrainskoi movy v Odeskomu INO, Korotka istoriia ukrainskoi movy.” [retsenziia] [V:] *Shliakh osvity*. № 6; 249–252.
- Сулима, Микола (1927a) „Де-що про зниклі дієприкметники.” [B:] *Червоний шлях*. № 5; 145–167. / Sulyma, Mykola (1927a) „De-shcho pro znykli diieprykmetyky.” [V:] *Chervoniy shliakh*. № 5; 145–167.
- Сулима, Микола (1927b) *З історії української мови: популярний начерк*. Харків: Рух. / Sulyma, Mykola (1927b) *Z istorii ukrainskoi movy: populiarnyi nacherk*. Kharkiv: Rukh.
- Сулима, Микола (1928a) „Де-що про нормативно-мовну справу (Вимова, наголос, синтакса).” [B:] *Радянська освіта*. № 4; 15–48. / Sulyma, Mykola (1928a) „De-shcho pro normativno-movnu spravu (Vymova, naholos, syntaksa).” [V:] *Radianska osvita*. № 4; 15–48.
- Сулима, Микола (1928b) *Українська фраза. Коротенькі начерки*. Харків: Рух. / Sulyma, Mykola (1928b) *Ukrainska fraza. Korotenki nacherky*. Kharkiv: Rukh.
- Тимченко, Євген (1924a) „Льокатив в українській мові. (З української складні).” [B:] *ЗІФВ*. № 18. / Tymchenko, Yevhen (1924a) „Lokatyv v ukrainskii movi. (Z ukrainskoi skladni).” [B:] *ZIFV*. № 18.
- Тимченко, Євген (1924b) „Співрядне сполучення речивників.” [B:] *Записки Історичної Секції ВУАН*. № 19; 194–204. / Tymchenko, Yevhen (1924b) „Spivriadne spoluchennia rechivnykiv.” [V:] *Zapysky Istorychnoi Sektsii VUAN*. № 19; 194–204.
- Тимченко, Євген (1925) *Номінатив і датив в українській мові*. Київ: УАН. / Tymchenko, Yevhen (1925). *Nominativ i datyv v ukrainskii movi*. Kyiv: UAN.
- Тимченко, Євген (1926) „Вокатив і інструменталь в українській мові.” [B:] *ЗІФВ*, № 45; 1–118. / Tymchenko, Yevhen (1926) „Vokatyv i instrumental v ukrainskii movi.” [V:] *ZIFV*. № 45; 1–118.
- Тимченко, Євген (1927) *Курс історії українського язика. Вступ і фонетика*. Київ: ДВУ. / Tymchenko, Yevhen (1927) *Kurs istorii ukrainskoho yazyka. Vstup i fonetyka*. Kyiv: DVU.
- Тимченко, Євген (1928) *Акузатив в українській мові*. Київ: УАН. / Tymchenko, Yevhen (1928) *Akuzativ v ukrainskii movi*. Kyiv: UAN.
- Ткаченко, Борис (1927a) „Курс української мови для вчителів. Лекція перша. Вступна частина.” [B:] *Народний Учитель. Додаток*. Ч. 29; 1–4. / Tkachenko, Borys (1927a) „Kurs ukrainskoi movy dlia vchyteliv. Lektsiia persha. Vstupna chastyna.” [V:] *Narodnii Uchytel. Dodatok*. Т. 29; 1–4.
- Ткаченко, Борис (1927b) „Лекція друга. Лексика та фразеологія.” [B:] *Народний учитель. Додаток*. Ч. 30–31; 1–12. / Tkachenko, Borys (1927b) „Lektsiia druha. Leksyka ta frazeolohiia.” [V:] *Narodnii uchytel. Dodatok*. Т. 30–31; 1–12.
- Томсон, Олександр (1927) „Лабіалізація українських звуків (німецькою мовою).” [B:] *ЗІФВ*. № 13–14; 253–263. / Tomson, Oleksandr (1927) „Labializatsiia ukrainskykh zvukiv (nimetskoio movoio).” [V:] *ZIFV*. № 13–14; 253–263.
- Томсон, Олександр (1928) „О дифтонгизации е, о в украинском языке.” [B:] *Сборник Отдела русского языка и словесности*. Т. 101. № 3; 318–322. / Tomson, Oleksandr (1928) „O diftongizatsii e, o v ukrainskom yazyke.” [V:] *Sbornik Otdela russkogo yazyka i slovesnosti*. Т. 101. № 3; 318–322.

- Томсон, Олександр (1929) „Замітки про південноруське і з о, е.” [В:] ЗІФВ. № 23; 25–29. / Tomson, Oleksandr (1929) „Zamitky pro pivdennoruske i z o, e.” [V:] ZIFV. № 23; 25–29.
- Троян, Іван (1928) „Де-що про фонему української мови й вимову.” [В:] Зб.ЦДКУ; 70–78. / Troian, Ivan (1928) „De-shcho pro fonemy ukrainskoi movy u vymovu.” [V:] Zb.TsDKU; 70–78.
- Червінська, Л., Дикий, А. (1930) *Показчик української мови*. Харків: Харківська державна бібліотека ім. Короленка. Відділ Україніки. / Chervinska, L., Dykyi, A. (1930) *Pokazhchyk ukrainskoi movy*. Kharkiv: Kharkivska derzhavna biblioteka im. Korolenka. Viddil Ukrainiky.
- Черемська, Ольга (2017) „Харківська та Київська лінгвістичні школи 20–30 рр. XX ст.: два підходи до формування літературного стандарту української мови з погляду Юрія Шевельова.” [В:] *Science and Education a New Dimension. Philology*. Vol. 34. Issue: 124; 19–22. / Cheremska, Olha (2017) „Kharkivska ta Kyivska linhvistychni shkoly 20–30 rr. KhKh st.: dva pidkhody do formuvannia literaturnoho standartu ukrainskoi movy z pohliadu Yurii Shevelova.” [V:] *Science and Education a New Dimension. Philology*. Vol. 34. Issue: 124; 19–22.
- Шахматов, Олексій, Кримський, Агатангел (1922) *Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв.* Київ: Друкар. https://chtyvo.org.ua/authors/Krymskyi_Ahatanhel/Narysy_z_istorii_Ukrainskoi_movy_ta_khrestomatiia/; 04.10.2024. / Shakhmatov, Oleksii, Krymskyi, Ahatanhel (1922) *Narysy z istorii ukrainskoi movy ta khrestomatiia z pamiatnykiv pysmenskoi staroukrainshchyny XI–XVIII vv.* Kyiv: Drukar. https://chtyvo.org.ua/authors/Krymskyi_Ahatanhel/Narysy_z_istorii_Ukrainskoi_movy_ta_khrestomatiia/; 04.10.2024.
- Шевельов, Юрій (1962) „Покоління двадцятих років в українському мовознавстві.” [В:] *Збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою*. Париж–Чикаго: НТШ в Чикаго; 1–355. / Shevelov, Yurii (1962) „Pokolinnia dvadtsiatykh rokiv v ukrainskou movoznavstvi.” [V:] *Zbirnyk na poshanu ukrainskykh uchenykh znyshchenykh bolshevytskoiu Moskvoi*. Paris–Chicago: NTSh v Chicago; 1–355.
- Шевельов, Юрій (1987) *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*. Нью-Йорк: Сучасність. <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/15218-shevelov-yu-ukrayinska-mova-v-pershiy-polovini-dvadsyatogo-stolittya-1900-1941-stan-i-status/>; 04.10.2024. / Shevelov, Yurii (1987) *Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941). Stan i status*. New York: Suchasnist. <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/15218-shevelov-yu-ukrayinska-mova-v-pershiy-polovini-dvadsyatogo-stolittya-1900-1941-stan-i-status/>; 04.10.2024.
- Яблонська, Діана (2022) *Кам'янець-подільський інститут народної освіти у системі педагогічних вишів УСРР: історичний аспект (1921–1930)*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-подільський національний університет ім. І. Огієнка. / Yablonska, Diana (2022) *Kamianets-podilskyi instytut narodnoi osvity u systemi pedahohichnykh vyshiv USRR: istorychnyi aspekt (1921–1930)*: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-podilskyi natsionalnyi universytet im. I. Ohienka.

Інтернет-джерела

- Драчук, Сергій (2019) *20 найбільших новацій Українського правопису 2019 року*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30025623.html>; 06.10.2024. / Drachuk, Serhii (2019) *20 naibilshykh novatsii Ukrainskoho pravopysu 2019 roku*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30025623.html>; 06.10.2024.
- Константінова, Надія (2021) *Український дубляж на телебаченні. Спроба № 2 його усунути зазнала провалу*. <https://www.radiosvoboda.org/a/mova-i-zakon-ukrayinsky-dubliazh/31306757.html>; 06.10.2024. / Konstantinova, Nadiia (2021) *Ukrainskyi dubliazh na telebachenni. Sproba № 2 yoho usunuty zaznala*

provalu. <https://www.radiosvoboda.org/a/mova-i-zakon-ukrayinsky-dubliazh/31306757.html>;
06.10.2024.

- Комаренко, Тетяна (2005) “Інститути народної освіти (ІНО).” [В:] Смолій, Валерій (ред.) (2005) *Енциклопедія історії України*: Т. 3. Київ: Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=Inst_nar_osvity; 04.10.2024. / Komarenko, Tetiana (2005) “Instytuty narodnoi osvity (INO).” [V:] Smolii, Valerii (red.) (2005) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: T. 3. Kyiv: Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=Inst_nar_osvity; 04.10.2024.
- Шпак, Анатолій, Юркова, Оксана (2010) *Національна Академія наук України*. http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_akademiiia; 12.02.2024. / Shpak, Anatolii, Yurkova, Oksana (2010) *Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy*. http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_akademiiia; 12.02.2024.

